

בסוד השמיטה

הרב ד"ר יוחאי רודיק.¹

שנת השמיטה ה'תשפ"ב מהווה הזדמנות לכל אחד ואחת מאיתנו להפנים ולקיים רעיונות מגוונים העומדים בתשתית שנה זו: היבטים דתיים, חברתיים, סביבתיים, מתוך חיבור עמוק לעולם הטבע, אישיים ובעיקר חינוך למידות טובות של נתינה ודאגה לזולת. הימנעות החקלאי מעיבוד אדמתו מאפשרת לו להתפנות להעצמת עולמו הרוחני ועיסוק בתורת ישראל ומורשת היהדות ומונעת מהחקלאי השתעבדות לרכושנות.

אחד היצרים והרצונות הבולטים לגנאי בין כוחות הנפש של האדם הוא יצר הגאווה והרכושנות. האדם נוטה להתגאות ברכושו, במיוחד בהשוואה לרכושם של אחרים, ולהרגיש "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים, ח', י"ז). הבעיה העיקרית בתחושת כח זו איננה תחושת העשייה, שהרי אכן אדם יצר והשיג בכוחותיו העצמיים את מפעלו ורכושו, אלא הבעיה היא בתחושת האדם ומחשבתו שהוא עצמו מקור הכח וההישגים בניתוק מבורא עולם ומנהיגו. הפקרת השדות, אחת לשבע שנים, בשנת השמיטה, אמורה להזכיר לאדם את מקור כוחותיו ולחדד את מודעותו לעובד שמציאות העולם והווייתו תלויים ברצון הבורא. ביטוי יפה לעניין זה נוכל למצוא בדברי הרב ניסים גירונדי (דרשות הר"ן, דרוש עשירי):

היות שהכח ההוא נטוע בך - זכור תזכור הכח ההוא מי נתנו בך ומאין בא. והוא אומר: "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

דרכו של עולם לראות בחברה האנושית מעמדות וחוסר שוויון בין עשירים לעניים. הבדלי מעמדות אלו מובילים לחיכוכים, ריחוק וקנאה בין אלו "שיש להם" לבין העניים המדוכאים. הרב דסלר מלמד אותנו כי יסוד הנתינה יוצר ובונה קשר עמוק בין אדם לחברו, בניגוד לנטילה ורכושנות המעצימים את האנוכיות והרכושנות:

לְכָל אָדָם יֵשׁ נִיצוּץ כַּח הַנְּתִינָה. וְזֶה, כִּי לֹא נִתְּנָה רְשׁוּת לְכָח הַנְּטִילָה לְבָטֵל גַּם אֶת הַנִּיצוּץ הַזֶּה... יִתְּבוֹנֵן נָא הָאָדָם, כִּי לְאִשֶּׁר יִתֵּן, יֵאָהֵב; וְגַם יִהְיֶה לוֹ חֶלֶק בּוֹ, וְיִדְבֹק אֵלָיו, כְּאִמּוֹר, וְאִזּוֹ יִבְחִין וְיִבִּין, כִּי זֶה אִשֶּׁר זָר נִחְשָׁב לוֹ, הוּא רַק מְאִשֶּׁר טָרַם נִתֵּן לוֹ, וְעוֹד לֹא הֵטִיב עִמּוֹ. (הרב דסלר, מכתב מאליהו, חלק א', פרק ו')

זרימתם המתמדת של חיי האדם וחוסר אפשרותו להתחבר אל עומק אישיותו ולהתבונן בפלאי הבריאה ונפלאות החיים הם תוצאה של רדיפה מתמדת אחרי הפרנסה ושיעבוד לעולם העבודה. כתוצאה ממצב זה החיים הטבעיים המתבטאים בהסתפקות במועט וקשר נפשי עמוק אל עולם הטבע ומרחבי האדמה, הולכים ומתרחקים מאיתנו. יכולתנו להכיר את בורא העולם באמצעות מעשיו:

¹ הרב ד"ר יוחאי רודיק הוא מפמ"ר מחשבת ישראל בחמ"ד ויו"ר ועדת השמיטה.

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר. (רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ב')

שנת השמיטה מאפשרת לנו לחזור אל הטבע ולהתחבר אל כוחות הנפש היסודיים היוצאים מהכח אל הפועל בשנת השמיטה, כדברי הראי"ה קוק בספרו "שבת הארץ" (עמ' 64-65):

שנת שקט ושלוה, באין נוגש ורודה ... שנת שוויון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל היושר האלוקי, המכלכל חיים בחסד. אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית, ושלוש אלוקי שורר על כל אשר נשמה באפו...

שנת השמיטה מאפשרת לנו, דווקא לאור הדרישה הבסיסית "ושבתה הארץ שבת לה" (ויקרא, כ"ה ב') להתבונן בעולם הצומח וליצור מודעות לתהליכי הצמיחה, הגידול והפקת התוצרת החקלאית. האזרח העירוני, שאיננו שקוע בעולם החקלאות נעשה מודע לבעיות החקלאות. חרדתו הקיומית בעניין מקורות האוכל עברו ומשפחתו מפנימה את חשיבות עבודת האדמה והאדם נפתח להקשבה והתבוננות אל עולם הטבע ועבודת האדמה. "ההקשבה" לאדמתה של ארץ ישראל איננה הקשבה חיצונית – שטחית, אלא חדירה רוחנית לעומק מהותה של הארץ הקדושה והקשר המיוחד בין העם לארצו:

אַרְץ יִשְׂרָאֵל אֵינָנָה דָּבָר חִיצוֹנִי, קִנְיָן חִיצוֹנִי לְאֶמְהָ... אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא חֲטִיבָה עֲצָמוּתִית קְשׁוּרָה בְּקֶשֶׁר חַיִּים עִם הָאֶמְהָ, חֲבוּקָה בְּסִגְלוֹת פְּנִימִיּוֹת עִם מְצִיאוֹתָהּ. (הראי"ה קוק, אורות, עמ' ט')

האדם מצווה לשלוט בטבע "ומילאו את הארץ וכיבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים" (בראשית, א', כ"ח), אולם בכח כיבוש זה קיימת סכנה של ניצול מכסימלי של הטבע עד כדי הרס והשמדה. הרמב"ן, בפירושו לספר בראשית, (כ"ח, א') התריע על סכנה זו:

נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם ובהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחושת וכיוצא בזה.

השבתת אדמת הקודש בשנת השמיטה מאפשרת להתמודד עם הסכנה המדוברת. בשנה השביעית אדם מגיע לתובנה כי שליטתו איננה "רדיה של מושל עריץ... כדי להפיק את חפצו הפרטי ושרירות ליבו" (הראי"ה קוק, אפיקים בנגב, ב') אלא האדם רוכש מודעות והכרה שיש בורא לעולם והוא הקובע את כללי ההתנהגות עם הרכוש בכלל והאדמה בפרט.

אמונה ובטחון בבורא העולם הם המאפיינים היסודיים של שנת השמיטה, שהרי חקלאי הזורע את אדמתו, מצפה לצמיחת היבול ודווקא כשהיבול צומח, האדם נדרש להפקיר את פירות שדותיו לעניים. חקלאי מסוג זה חייב לראות באמונה ובביטחון מקורות יסוד לחיזוק נפשי. "ספר החינוך" (מצווה פ"ד) מזהה בשנת השמיטה אמצעי להעצמת אמונת האדם בחידוש העולם:

משרשי המצווה. לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו עניין חידוש העולם... ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיוננו דבר הקדמות... ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה, שיוסיף האדם ביטחון בשם יתברך, כי כל המוצא עם לבבו לתת

ולהפקיר לעולם כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו ... ומלמד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מידת הכילות הרבה ולא מיעוט הביטחון.

שנת השמיטה מאפשרת לאדם, השקוע כל השנה בעבודות פיזיות וחומרניות, להתמסר בשנה השביעית ללימוד תורה ויהדות:

שחרורו של האיכר לשנה אחת מהעבודה החקלאית השוטפת ומתן אפשרות להתכנסות בבתי מדרש לשם התרעננות רוחנית... ואפשרות להשתלמות נוספת בלימוד, מחשבה ומידות... כוונת התורה בזה באה לידי ביטוי במצוות "הקהל"..."כשכל העם אשר עסק בתורה במשך השנה מתאסף לבית המקדש ושומע מפי מלך ישראל את דברי התורה... שנה של התכוננות רוחנית מעמידה את העם כאילו בפני קבלת התורה מחדש. (הרב ישראל, טעמא דשביעית)

הזדמנות מיוחדת ניתנת לחקלאי לעבוד על שיפור מידותיו והתנהגותו. בראש ובראשונה כובש את יצרו:

גְבוּרֵי כַח... אֱלוֹ שׁוֹמְרֵי שְׁבִיעִית. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמִים גְבוּרֵי כַח. רוֹאֵה שְׁשׂוּדָהוּ מִפְקָרְתָּ וְאֵילָנוֹתָיו מִפְקָרִים... וְרוֹאֵה פְרוֹתָיו נְאֻכָלִים, וְכֹבֵשׁ אֶת יְצָרוֹ וְאֵינוֹ מְדַבֵּר. וְשָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, אֵיזָהוּ גְבוּר, הַכֹּבֵשׁ אֶת יְצָרוֹ. (מדרש תנחומא, ויקרא, א')

היכולת להתגבר על הרכושנות ועל סיפוק הצרכים, לחזק את הסבלנות והסובלנות ולשעבד את כוחותינו לרצון בורא עולם אלו אתגרים לא קלים. מדוע יש צורך לעבוד ולשפר את המידות? מסביר הרמב"ם בספר המצוות (מצווה ח'): :

ציוונו להידמות בו יתעלה לפי יכולותינו...מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום...מה הוא חסיד אף אתה היה חסיד...שעניינו להידמות בפעולות הטובות והמידות החשובות שיתואר בהם האל יתעלה"

השורש והתשתית של עבודת המידות בכלל ובשנת השמיטה בפרט מקורה בפסוק "בצלם אלוקים ברא את האדם" (בראשית א', כ"ז). הצורך בשאיפה מתמדת להידמות לבורא העולם. בשנת השמיטה קיים פיתוח אינטנסיבי של מידות האדם והכשרתו "להיות טוב יותר". נדגים להלן כמה מידות:

- א. "כל המצוות אשר מנינו בהלכות שמיטה ויובל יש בהם חמלה וחנינה על כל בני אדם". (רמב"ם מורה נבוכים, חלק ג', ל"ט)
- ב. עוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מידת הוותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקווה אל הגמול. (ספר החינוך, מצווה פ"ד).
- ג. אם בהשקפה ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו, הם כצרות זו לזו...עלינו להשתדל להעמיק בזה למצוא הסגולה המאחדת... וסגולה זו היא שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו... האיש הגס והשפל כל

"אני" שלו מצומצם רק בחומרו ובגופו, למעלה ממנו מי שמרגיש ש"אני" שלו הוא מורכב מגוף ונפש... והאיש ההולך עפ"י דרכי התורה ה"אני" שלו כולל את כל עם ישראל, שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית... (הרב שמעון שקופ, שערי יושר)

השקפת ה"אני" האוניברסאלי שראינו מייצרת חתירה לאחדות ושוויון. מסביר בעניין זה ה"שפת אמת":

כי מצוות השמיטה היא לבוא אל האחדות... שיד עניים ועשירים שווה בשמיטה... וזה סמיכות שמיטה להר סיני, שעל ידי בחינת האחדות מתעורר כח קבלת התורה לבני ישראל... והנה מצוות השמיטה איננה מצווה פרטית, אבל כפי האחדות שיש בבני ישראל יכולים לקיים זאת המצווה... ולכן חרב המקדש על ידי שנאת חנם ועל ידי ביטול שמיטין ויובלות כי הכל עניין אחד. ("שפת אמת", תרמ"א, תרל"ח).

ההיבט החברתי בשנת השמיטה מתבטא גם בציווי נוסף: שמיטת כספים. בספר דברים פרק ט"ו אנו קוראים:

מִקֵּץ שִׁבְעַת שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוּטָה כָּל בְּעַל מַשֶּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְּרֵעֵהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת רֵעֵהוּ... אֶת אֶחָיִךְ תִּשְׁמַט יָדְךָ:

משמעות שמיטת הכספים היא מתן אפשרות לאדם שנכנס לחובות, ועקב כך הורע משמעותית מצבו הכלכלי, לצאת מהחובות ולפתוח "דף חדש" במצבו הכלכלי. שמיטת כספים מתרחשת בסוף שנת השמיטה, "מקץ שבע שנים" ולכן גם אתגר זה אמור להוות אירוע משמעותי ברמה החברתית ולחתום את שנת השמיטה בעזרה ונתינה לזולת.

לסיום, נבקש להתייחס אל "מעמד הקהל" המתקיים במוצאי שנת השמיטה. במסגרת אירוע זה, לאחר שעם ישראל התרכז בלימוד התורה ומלא באמונה המבוססת על שוויון חברתי, עלה העם לירושלים, גברים, נשים וטף, כדי לשמוע את המלך קורא בתורה. חוויית ההתכנסות הייתה מאוד מיוחדת ומרוממת. הרמב"ם ראה במעמד זה חזרה למעמד הר סיני וקבלת התורה. טעמים רבים ניתנו למצווה זו: "ספר החינוך" – העצמת מעמד התורה. "שפת אמת" – התחדשות אור התורה, הרב הירש – אחדות העם.

יהי רצון ובזכות שנת השמיטה ומצוותיה המגוונות נזכה לחזק את ה"יחד" של כל עם ישראל, נזכה להגיע לשוויון מעמדות ועזרה לזולת ונעצים את אמונתנו והזדהותנו בנצחיות עם ישראל וארץ ישראל.